

AARDRIJKSKUNDIG
WOORDENBOEK

DER
NEDERLANDEN,

BJEENGEBRAGT

DOOR

A. J. van der Aa,

onder medewerking van eenige Vaderlandsche Geleerden.

DETIENDE EN LAATSTE DEEL.

Z EN AANHANGSEL.

A 8068/13

Te Gorinchem, bij
JACOBUS NOORDUYN.

1851.

ZIPTEN, gedeelte lands in de bar. van *Breda*, prov. *Noord-Brabant*, *Vierde distr.*, arr., en kant. *Breda*, gem. *Terheyden*, een gedeelte van den pold. *Hartel-Zipten-en-Banten* uitmakende.

ZIRICK (DE), water in de *Vijf-Heerenlanden*, prov. *Zuid-Holland*. Zie *ZERRIK* (DE).

ZIRICKZEE, ouden naam van de st. *ZIERIKZEE*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie *ZIERIKZEE*.

ZIRICZEA en ZIRIXEA, Latijnsche namen van de st. *ZIERIKZEE*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*. Zie *ZIERIKZEE*.

ZIRIZYA, naam, onder welken de stad *ZIERIKZEE*, op het eil. *Schouwen*, prov. *Zeeland*, in oude stukken voorkomt. Zie *ZIERIKZEE*.

ZITTEN, d. in de *Over-Betuwe*, prov. *Gelderland*. Zie *SETTEN*.

ZITTIG, d. in het balj. van *Echternach*, meijerij van *Bech*, grooth. *Luxemburg*, kw. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Grevenmacher*, arr. en 5 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Echternach*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bech*, aan den *Zittigerbach*.

Men telt er 15 h. en met de bewoners van den molen, 120 inw., die allen in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Er is hier eene bijkerk die tot de par. van *Hemstal* behoort.

ZITTIGERBACH (DE), beek in het grooth. *Luxemburg*. Zij ontspringt op de bergen ten N. W. van *Zittig*, bespoelt dat dorp en verder *Hemstal*, *Boudeler* en *Biwir*, heeft eene zuidoostelijke hoofdstrekking, neemt den *Rippingerbach* op en valt nabij *Wecker* in de *Syren*.

ZITTIGERMUHL, molen in het balj. van *Echternach*, grooth. *Luxemburg*, kw. en $2\frac{1}{2}$ u. N. W. van *Grevenmacher*, arr. en 5 u. Z. O. van *Diekirch*, kant. en 2 u. Z. Z. W. van *Echternach*, gem. en $\frac{1}{2}$ u. Z. W. van *Bech*, in het d. *Zittig*.

ZOELEN, gem. in de *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, distr. *Nijmegen*, arr. en kant. *Tiel* (6 k. d., 24 m. k., 9 s. d.); palende N. O. aan de gem. *Maurik*, O. aan *Lienden*, Z. O. aan de *Linge*, die haar van de gem. *Tiel* scheidt, Z. aan *Wadenoijen*, waarvan zij almede door de *Linge* gescheiden is, N. W. aan *Buren*.

Deze gem. bestaat uit de heerl. *Zoelen*, en de d. *Kerk-Avezaath* en *Kapel-Avezaath*; beslaat eene oppervlakte, volgens het kadaster, van 2759 bund. 40 v. r. 28 v. ell., waaronder 2697 bund. 84 v. r. 98 v. ell. belastbaar land; telt 244 h., bewoond door 295 huisgez., uitmakende eene bevolking van 1940 inw., die voornamelijk in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden. Ook is er eene stijf-selmakerij.

De Herv., die er ruim 1800 in getal zijn, maken de gem. van *Zoelen* en de *Beiden-Avezathen* uit. — De *Evang. Luth.*, die men er 5 telt, behoorren tot de gem. van *Tiel*. — De 90 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Maurik*. — De 9 Isr., die er wonen, behoorren tot de ringsynagoge te *Tiel*.

Men heeft in deze gem. drie scholen, als: ééne te *Zoelen*, ééne te *Kerk-Avezaath* en ééne te *Kapel-Avezaath*, welke gezamenlijk gemiddeld door 255 leerlingen bezocht worden. Deze drie scholen, met de onderwijzerswoningen, zijn sedert weinige jaren geheel nieuw opgebouwd, als: die te *Zoelen* in 1851 , te *Kerk-Avezaath* in 1841 , te *Kapel-Avezaath* in 1849 . Te *Kerk-Avezaath* is aan de gemeenteschool een bloeiend instituut voor jongeheeren verbonden, waar, behalve in de vakken van het lager onderwijs, ook onderwijs wordt gegeven in de nieuwere talen, de beginselen der oude talen, de stel-, wis- natuurkunde enz.

Het wapen dezer gem. bestaat uit een veld van keel met een kruis van zilver

ZOELEN, heerl. in den *Neder-Betuwe*, prov. *Gelderland*, arr. en kant. *Tiel*, gem. *Zoelen*; palende N. W. aan *Rijswijk*, N. O. aan *Maurik*, O. aan *Ommeren*, Z. aan de *Linge*, die haar van *Zandwijk* en *Drumpt* scheidt, W. aan de *Avezathen*.

Deze heerl. bevat het d. *Zoelen* en eenige verspreid staande h.; beslaat, volgens het kadaster, eene oppervlakte van 1432 bund. 71 v. r. 35 v. ell. belastbaar land; telt 129 h., bewoond door 152 huisgez., uitmakende eene bevolking van ruim 950 inw., die in landbouw en veeteelt hun bestaan vinden.

De inw., die er, op 23 na, allen Herv. zijn, onder welke ongeveer 300 Ledematen, maken eene gem. uit, welke tot de klass. en ring van *Tiel* behoort. De eerste, die in deze gem. het leeraarsambt heeft waargenomen, is geweest *CORNELIS VAN UTRECHT*, die, volgens de overlevering, in het jaar 1576 Pastoor zijnde, met zijne gem. tot de Herv. overging. In het begin der achttiende eeuw zijn twee Predikanten van ZOELEN tevens derde Predikant te *Tiel* geweest. Het beroep is eene collatie van den Ambachtsbeer. Onder de hier gestaan hebbende Predikanten vinden wij vermeld den Nederduitschen Dichter *BERNARDUS BUSSHOF*, die er in 1617 van *Oijen* beroepen werd en in 1619 naar *Utrecht* vertrok.

De enkele Evangel. Luth., die er woont, behoort tot de gem. van *Tiel*. — De 22 R. K., die men er aantreft, parochiëren te *Maurik*. — Men heeft in deze heerl. eene school, welke gemiddeld door 115 leerlingen bezocht wordt.

Het is zeer waarschijnlijk, dat ZOELEN van ouds eene vrije heerschappij was, die naderhand door de Graven van *Gelderland* ten onder gebracht is. Ten minsten Heer *OTTO VAN ZOELEN* wordt *Edele Heer* betiteld, en zegelde in 1263 met *OTTO VAN EMERE*, voerende een kruis voor wapen. Op dat zelfde jaar staat hij tusschen de dienstmannen van den Graaf van *Gelre*, hetwelk niet wel met den eernaam van *Nobilis viri* kan overeengebracht worden. Omtrent dien tijd was ook in leven Heer *WOUTER VAN ZOELEN*, Ridder, die in 1275 en 1279 borg was van *RUBRECHT VAN BOSINCHEM*, en in 1281 zich voor Graaf *REINALD* aan eenen lombardhouder verplichtte. *OTTO VAN ZOELEN* was in 1298 reeds overleden, en hij had eene dochter nagelaten, van welke Heer *AREND VAN ARKEL*, Ridder, *Momboor* was, en door den Graaf van *Gelre* ten haren behoeve, tot dat zij mondig was, met het huis van *Zoelen* beleend werd, onder voorwaarde, dat hij het voor den Graaf zou openhouden, en bezorgen, dat de kinderen van Heer *WELY*, Ridder, van *ZOELEN*, op dat huis vertijen. Naderhand vindt men nog Heer *OTTO VAN ZOELEN*, Ridder, die, nevens zijn broeder *WOUTER*, met het gemaal van *Wadenoyen*, *Drumpt*, *Avezaath* en *Hamme*, in 1355, door den Graaf is beleend. In eenen brief van 1357, die betrekking tot de *Veluwe* heeft, wordt hij genoemd *Drossate des Graaven van Gelre*, dus is het te denken, dat hij *Landdrost* aldaar was. In 1544 was hij *Rigter* van *Neder-Betuwe*. Het huis en heerlijkheid werd, in 1362, door *ARNT VAN ARKEL* en zijne twee zonen, aan Hertog *EDUARD*, onder zekere voorwaarden, overgegeven; en in het jaar 1422 gaf Hertog *REINALD* die in pandschap aan Heer *JAN VAN ROSSEM*, Ridder, in welk geslacht die gebleven zijn, tot dat *HEYLWIG VAN ROSSEM*, in 1566 met *DIJK VIJGH* trouwende, ZOELEN aan haren man overbragt.

ZOELEN wordt, nevens *Avezaath*, in de landbrieven van Neder-Betuwe begrepen. In 1506 heeft Hertog KAREL de hooge heerlijkheid des kerspels ZOELEN, aan WILLEM VAN ROSSEM en aan zijne nakomelingen verschreven en overgegeven met de gemeenten, wildbaan, tolleren, renten, visscherijen in de Linge, die den Heer van ZOELEN voormaals toebehoord hadden, uitgezonderd, » dat dezelve heerlijkheid ten » allen tijde, tot schatting en Bedepenningen betaalen zal, ook met klok- » kenslag en dienst der hoogheid bewant blijven." In 1588 vertoonden de Momboors van JOOST VAN ROSSEM, Heer van ZOELEN, aan het Hof, dat ZOELEN eene vrije heerlijkheid was, die met geene nieuwe schattingen mogt belast worden, dan alleen met zulke, die andere oude heerlijkheden mede droegen; en klaagden, dat de Ambtman van de Neder-Betuwe haar wilde doen betalen in de onkosten van het vergaderen der Ridderschap, wegens de verbetering der landregten. De Ambtman berigtte daarop, dat ZOELEN eene gerechtsbank van Neder-Betuwe zijnde, en de landsregten genietende, hare taks moest voldoen. In latere dagen hebben de Heeren van ZOELEN, zich bij het regt van hooge heerlijkheid, niet kunnen handhaven, Toen KAREL VYGH, Heer van ZOELEN, in 1679 overleden was, is de heerl. overgegaan in het geslacht van RENESSE en later door aankoop in bezit gekomen van het geslacht van PIECK, want KAREL PIECK, Heer tot *Brakel*, werd den 29 Maart 1700 daarmede beleend. Achtereenvolgens waren nu WILLEM HENDRIK PIECK, ANNE FRANS WILLEM PIECK, WILLEM HENDRIK GRAVE VAN BYLAND en ANNE FRANS WILLEM PIECK eigenaars van ZOELEN, door welke laatstgenoemde de heerlijkheid is verkocht aan AART JOHAN VERSTOLK, vader van den voorlaatsten bezitter, JOHAN GIJSBERT BARON VERSTOLK, Heer van *Soelen met den Aldenhaag*, voormaals Minister van Buitenlandsche Zaken, later Minister van Staat, enz. enz., en den 5 November 1843 te ZOELEN overleden. Thans is deze heerl. in eigendom toebehoorende aan zijn zusters zoon JOHAN ADOLF VÖLCKER.

Het d. ZOELEN of SOELEN ligt 7 u. W. ten N. van Nijmegen, $\frac{1}{2}$ u. N. van Tiel, 1 u. O. van Buren, aan de Linge, waarover hier eene brug ligt. Het is eene zeer oude plaats, welke men reeds vermeld vindt op het jaar 880. Men telt er in de kom van het d. 43 h. en ongeveer 320 inw.

De kerk, welke vóór de Reformatie aan den H. STEPHANUS was toegewijd, is een vrij net gebouw, met eenen dikken hoogen toren. Het orgel in deze kerk, dat er in 1747 in geplaatst was, is in den zomer van 1842 door het inslaan van den bliksem beschadigd. Tot de herstelling werd de gemeente in staat gesteld door den toenmaligen Ambachtsheer VERSTOLK VAN SOELEN, en zij werd opgedragen aan C. F. A. NABER, Orgelmaker te Deventer, en het orgel den 4 December 1842 weder ingewijd. In de kerk vindt men eene tombe van het oud adell. geslacht VAN PIECK. In 1844 is er eene nieuwe pastorie gebouwd, welke verre weg de fraaiste van de Betuwe mag genoemd worden.

Men heeft hier een oud adell. h., het Kasteel van Zoelen geheeten. Zie hieronder. Vroeger stond er nog een kast., Aldenhage genoemd, welks Heeren nog vroeger dan die van ZOELEN vermeld worden, en waar thans op een der oude heuvels eene deftige graftombe verrijst, welke het stoffelijk overschot van Neêrlands grooten Staatsman, den voormaligen Heer van ZOELEN, JOHAN GIJSBERT BARON VERSTOLK VAN SOELEN, bevat. Zie voorts het art. OLDENHAAG.

Er wordt hier jaarlijks den 17 April paarden- en beestenmarkt gehouden.

Bij den watervloed van Januarij 1809, heeft dit dorp groote schade geleden, en verdronken hier drie huisgezinnen, welke met elkander een getal van negentien zielen uitmaakten, die, in weerwil van alle pogingen, onmogelijk waren te redden, en dus jammerlijk moesten omkomen. Bovendien verdronken er achttien stuks hoornvee, vier paarden, negen en twintig schapen en vijf varkens. Tien woningen spoelden geheel weg, terwijl nog twee en veertig anderen zwaar beschadigd werden, gelijk dit ook met alle de boomgaarden het geval was.

In het voorjaar van 1814 zijn hier vier en tachtig Donsche kozakken door den landstorm gevangen genomen, waarbij een Officier van de Kozakken sneuvelde. Deze Kozakken waren achtergebleven en baden zich eigendunkelijk ingekwartierd, zonder weder te willen vertrekken. Ons Gouvernement heeft ze gevankelijk over de grenzen doen brengen.

Het wapen dezer heerl. bestaat uit een veld van zilver, met een kruis van keel.

ZOELEN, suikerpl. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*, aan de *Beneden-Commewijne*, ter linkerzijde in het afvaren; palende bovenwaarts aan de indigoplant. à la Bonheur, benedenwaarts aan het Land-van-Voorburg, 1117 akk. groot; met 151 slaven. De molen wordt door water gedreven.

ZOELEN, verlaten plant. in *Nederlands-Guiana*, kol. *Suriname*. Zie SEULEN.

ZOELEN (HET KASTEEL-VAN-), oud adell. h. in de *Neder-Be-tuwe*, prov. *Gelderland*, distr. en 7 u. W. ten N. van *Nijmegen*, arr., kant. en $\frac{1}{2}$ u. N. ten W. van *Tiel*, gem. en 5 min. N. van *Zoelen*.

De geschiedenis van de heerl. Zoelen (zie dat art.) is ook die van het kasteel. Het had dikwijls veel van den moedwil der krijgsknechten te lijden, en bijzonder in 1578 of 1579, toen het door de Spanjaarden, onder FRANCISCO DE VALDEZ, werd verbrand; de stevige muren echter hebben de vlammen en de stormen der tijden wederstaan en tot op heden stand gehouden. Vóór eenige jaren echter heeft het uitwendig een geheel nieuw en fraai aanzien gekregen, hoewel de bouworde van het geheel den stempel der grijze oudheid draagt, gelijk ook nog de poort, die den antieken vorm geheel behouden heeft en boven welke het wapen der Heeren van Zoelen is uitgehouwen, getuigt. Het kasteel is een sierlijk gebouw, met eenen vierkanten toren, die eene fraaije spits heeft; het is omgeven door eene breede en diepe gracht en met veel smaak aangelegd plantaadje. Dreven van prachtig boomte versieren dit fraaije landgoed, waartoe het tot de heerl. behorende Aldenhage (de grond van een voorm. kasteel, vroeger met de heerl. Zoelen vereenigd) mede beduidend bijdraagt. Door welwillende vergunning van den eigenaar staat de wandeling op dit landgoed voor ieder open, waarvan niet weinigen, door de heerlijke ligging en de lommerrijke dreven uitgelokt, des zomers ook van elders komende, gebruik maken, om zich in de natuur, die zich hier in hare hooge oudheid zoo prachtig vertoont, te verlustigen, terwijl zij op den Aldenhage eene uiterst geschikte en bekoorlijke gelegenheid vinden, om eenige verversching te bekomen. Niet zelden komt men uren ver om dit landgoed te bezoeken. Het beslaat, met de daartoe behorende gronden, eene oppervlakte van 210 bund. 85 v. r. 80 v. ell., en wordt in eigendom bezeten door den Heer JOHAN ADOLF VÖLCKER, die het des zomers bewoont.